

Marek ŻMIGRODZKI

**Etapy rozwoju partii sojuszniczych w europejskich państwach
socjalistycznych**

Этапы развития союзнических партий в европейских социалистических
государствах

Etapes du développement des partis alliés dans les pays socialistes européens

Podjmując próbę periodyzacji polegającej na wartościowaniu i uogólnianiu szczegółowych zjawisk w celu ustalenia schematu rozwoju rzeczywistości społecznej, jesteśmy świadomi jej kontrowersyjności, wynikającej z jej istoty, niezależnie od różnic ocen merytorycznych, jakie mogą w tej kwestii występować. Każde wartościowanie i uogólnianie zawierać może nie tylko określoną dążą subiektywizmu, ale także przesadne niekiedy tendencje do sformułowania precyzyjnego schematu periodyzacji.

Mimo pewnych trudności występujących przy przeprowadzaniu każdej periodyzacji, o słuszności jej podjęcia, wydaje się, przesądzają jej walory poznawcze oraz możliwość uzyskania syntetycznej wizji badanego procesu lub zjawiska społecznego — w naszym przypadku — partii sojuszniczych.

Oceniając drogi i fazy rozwoju partii sojuszniczych, spełniane przez nie funkcje oraz warunki ich realizacji, celowe będzie wyróżnienie następujących trzech okresów: a) lata 1944—1949; b) lata 1949—1956; c) lata po r. 1956.

W ten sposób wyróżnione fazy rozwoju partii sojuszniczych w państwach socjalistycznych posiadają względnie największą liczbę cech wspólnych, charakterystycznych dla kształtowania się większości partii sojuszniczych. Pozwala to tym samym dostrzegać pewne prawidłowości w ich rozwoju. Oczywiście, istnienie tych prawidłowości nie oznacza braku występowania pewnych odmiennych rozwiązań w poszczególnych państwach, charakterystycznych tylko dla danego socjalistycznego systemu partyjnego i występujących w jego składzie partii sojuszniczych.

szewickich, którzy ustosunkowali się do interesujących nas kwestii po śmierci Lenina. Na przykład G. Zinowjew uważał, że „[...] dyktatura proletariatu nie godzi się z dopuszczeniem istnienia innych partii”.⁵ Podobne stanowisko zajmowali inni działacze i autorzy radzieccy, pozostający pod wpływem cytowanych poglądów, a wśród nich W. Mołotow⁶, A. Denisow⁷ czy N. Farbierow. Ten ostatni był zdania, że: „[...] w toku wzrostu politycznej świadomości ludzi pracy, będzie zanikać baza dla samodzielnego istnienia chłopskich i innych drobnoburżuazyjnych partii, zaś równocześnie chłopskie i inne masy nieproletariackie będą przekonywać się, że tylko partia komunistyczna, opierając się na naukowych podstawach marksizmu-leninizmu, będzie autentycznym wyrazicielem i nosicielem interesów zarówno robotników, jak i wszystkich ludzi pracy [...]”.⁸ Wypowiedzi te ujawniły tendencję do nadania doświadczeniom rewolucji rosyjskiej waloru dogmatu. Teorii przewidującej i postulującej zanik innych niż marksistowskie partii politycznych towarzyszyło akceptowanie poglądu o zaostrzającej się walce klasowej w miarę umacniania się socjalizmu oraz koncepcji „pasa transmisyjnego” łączącego partię ze wszystkimi ogniwami struktury państwowej i społecznej. Autorem pojęcia transmisji był W. Lenin jeszcze w okresie przedrewolucyjnym, używając go do określenia związku działającej w konspiracji partii z jawnie funkcjonującymi organizacjami zawodowymi robotników. W okresie późniejszym terminem tym określał Lenin dwustronną więź partii ze związkami zawodowymi. Natomiast J. Stalin i zwolennicy jego poglądów traktowali partię jako jedyny motor inspiracji politycznej, a wszystkie inne organizacje ludu pracującego jako tryby mechanizmu społecznego poruszanego przez partię.

Teoria ta miała zastosowanie w stosunku do organizacji społecznych, frontów narodowych, innych niż marksistowskie partii politycznych, co w poważnym stopniu przekreślało rację ich bytu. Było to jednak częściowo wytłumaczalne, gdyż brakowało wówczas innej niż radziecka tradycja politycznej, dlatego wydawać się mogło, że ma ona walor uniwersalny.⁹

Jednakże w końcu lat czterdziestych, gdy ukształtowały się pod wzglę-

⁵ Cytuję za M. Waldenbergiem: *Rozwój poglądów Lenina na system partyjny w warunkach dyktatury proletariatu*, „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1962, nr 13, s. 88.

⁶ Cytuję za A. Łopatką: *Kierownicza rola partii komunistycznej w stosunku do państwa socjalistycznego*, Poznań 1963, s. 199.

⁷ A. Denisow: *Sowietskoje gosudarstwiennnoje prawo*, Moskwa 1940, s. 58.

⁸ N. Farbierow: *O klasach i partiach w krajach demokracji ludowej Europy środkowej i pld.-wschodniej*, „Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo” 1939, nr 9, s. 22.

⁹ Słusznie na tę okoliczność zwraca uwagę P. Winczorek: *Miejsce i rola SD w strukturze politycznej PRL, Zagadnienia wybrane*, Warszawa 1975, s. 26.

dem ustrojowym państwa socjalistyczne Europy środkowej i południowo-wschodniej, podtrzymywanie tych poglądów mogło być jedynie wynikiem przyjęcia pewnej z góry założonej koncepcji politycznej. Wydaje się, że zwolnicy tej tezy traktowali wielopartyjność jako jeden z elementów kapitalistycznej nadbudowy, podlegającej zniszczeniu w trakcie rewolucji socjalistycznej. Wychodzili bowiem z burżuazyjnego rozumienia wielopartyjności jako systemu rywalizacji sił politycznych, a nie trwałej współpracy, która może być wykorzystana w dziele budowy socjalizmu. Choć obecnie koncepcje te zostały odrzucone, to jednak ich praktyczna realizacja była jednym z czynników prowadzących do powstania napięć i sprzeczności w latach 1949—1956.

W polskim systemie partyjnym okres ten charakteryzował się osłabieniem politycznej współpracy Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego z Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą, stosowaniem częstokroć administracyjnych metod pracy politycznej, niechętnym nastawieniem do partii sojuszniczych, połączonym z tendencją do ograniczania działalności tychże partii w terenie i utratą przez ich członków bardziej odpowiedzialnych stanowisk.¹⁰ Partie sojusznicze w tym czasie nie wysuwały także propozycji samodzielnych koncepcji programowych. Nadto niektórzy przywódcy, zwłaszcza w ZSL, przeświadczeni, że w socjalizmie winna istnieć jedynie partia marksistowsko-leninowska, sądzili, że najbardziej zaangażowani politycznie ludowcy przejdą w szeregi PZPR, zaś pozostali będą należeli do masowej organizacji społeczno-gospodarczej — Związku Samopomocy Chłopskiej.¹¹ Na posiedzeniu Naczelnego Komitetu Wykonawczego (NKW) ZSL w r. 1950 doszło nawet do dyskusji na temat celowości dalszego działania tej partii, w której prezes Rady Naczelnej, J. Niećko, uzasadniał konieczność stopniowej samolikwidacji Stronnictwa. Koncepcji tej stanowczo przeciwstawił się wówczas prezes NKW W. Kowalski.¹²

Pamiętać jednak należy, iż niezależnie od tych tendencji, ZSL i SD w latach 1949—1956 aktywnie uczestniczyły w przemianach socjalistycznych, wnosząc w ich realizację niemały wkład.

Podobne procesy zachodziły w tym okresie w Ludowej Republice Bułgarii, gdzie tzw. kult jednostki (osoby W. Czerwenkowa) utrudniał

¹⁰ Szerszą ocenę tego okresu w działalności Stronnictwa Demokratycznego podejmuje E. K r a s s o w s k a: *Stronnictwo Demokratyczne w trójpartyjnym sojuszu politycznym w Polsce Ludowej*, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD” 1966, z. 2, s. 25.

¹¹ Por. J. Z e m k e: *Rola i funkcje ZSL w systemie politycznym Polski Ludowej*, Warszawa 1977 (maszynopis), s. 44.

¹² Tego rodzaju koncepcje w analogicznym okresie występowały również w partiach sojuszniczych innych państw socjalistycznych, np. w Bułgarskim Ludowym Związku Chłopskim.

pełne i aktywne uczestniczenie Bułgarskiego Ludowego Związku Chłopskiego w budownictwie socjalizmu. Nieprawidłowy stosunek do BLZCh w czasie kultu Czerwenkowa sprzyjał ożywieniu tendencji likwidatorskich w Związku. Wiele „drużb” (jednostek organizacyjnych BLZCh) zareagowało na tę sytuację wycofaniem się z aktywnego życia organizacyjnego, oświatowo-kulturalnego i pracy polityczno-wychowawczej. Tendencje likwidatorskie zapoczątkowane w r. 1950 nasiliły się zwłaszcza w ówczesnym okręgu Wraca.¹³ Frakcyjna grupa Petera Kamenowa, stanowiąca kierownictwo tegoż okręgu, prowadziła destrukcyjną działalność wśród zorganizowanych ludowców, kwestionując sens istnienia BLZCh jako politycznej organizacji. W r. 1951 skonstatowano, że szereg drużb, również i w innych okręgach, podjęło decyzję o rozwiązaniu się. Na przykład w okręgu Sliwen z 36 drużb ograniczone życie organizacyjne prowadziło zaledwie 10—12, przy szerzącym się również i w tym okręgu nastroju, że nie ma potrzeby istnienia drużb i że nikt ich nie szanuje. Słabła współpraca między organizacjami Bułgarskiej Partii Komunistycznej i BLZCh.

Niesłuszna ocena BLZCh jako sojusznika i wynikający stąd niewłaściwy doń stosunek, ograniczał możliwość aktywnego uczestniczenia Związku w całokształcie złożonych problemów budownictwa socjalistycznego i systemie partyjnym Bułgarii. Wskazuje na to między innymi przebieg XXVIII Kongresu BLZCh z 28 XII 1951 r., a zwłaszcza referat Georgi Trajkowa¹⁴, który dużo uwagi w nim poświęca takim problemom, jak: prezentacja sytuacji międzynarodowej, omówienie osiągnięć LRB i wkładu BPK w rozwój Bułgarii; historia BLZCh; zadania gospodarki rolnej i realizacja postanowień KC BPK w tej dziedzinie; zaś problemom bieżącej pracy BLZCh poświęca skromne fragmenty swego wystąpienia, przedstawiając rolę i zadania BLZCh w ten sposób, iż Związek wykonując je, minimalizowałby swój udział w budowie socjalizmu w LRB. Stawia więc za cel dla Związku: pracę ideowo-wychowawczą wśród członków poprzez czytanie przez nich centralnego organu prasowego BLZCh „Zemedetsko Zname”, walkę ludowców o pokój w akcjach prowadzonych przez Komitet Narodowy obrony pokoju i Światową Radę Pokoju, organizacyjno-oświatowe umacnianie organizacji, wzmożenie wysiłków w realizowaniu przedsięwzięć władzy ludowej, zwłaszcza w rolnictwie.

Takie nakreślenie zadań, wynikających skądinąd z całokształtu pa-

¹³ Szerzej na ten temat por. D. Tiszew: *Sawmestnata rabota na BKP i BZNS w stroitelstvo na socjalizma*, Sofia 1969, s. 129; oraz L. Aslanow: *Za roliata na Bałgarskija Zemedetski Naroden Sojuz w stroitelstvo na socjalizma*, [w:] *Socjalisticzeskata rewolucija w Bałgaria*, Sofia 1965, s. 366.

¹⁴ Por. G. Trajkow: *Dosegasznata dejnost i predstojaszтите zadaczi na Bałgarskija Zemedetski Naroden Sajuz, Dokład na Sekretar na BZNS drugarija Georgi Trajkow iznesen pred dwadeset i osmija — Wtori Republikanski Kongres na Bałgarskija Zemedetski Naroden Sajuz na 28 dekemwri 1951 r.*, Sofia 1951, *passim*.

nującej wówczas atmosfery politycznej, zapewne nie było w stanie pobudzić szerokiej inicjatywy wśród członków BLZCh, rozsazanego nadto w niektórych jego ogniwach nurtem likwidatorstwa. Wprawdzie w r. 1952/1953 członkowie tej organizacji uczestniczyli w różnorodnych formach szkoleń, których przedmiotem był statut spółdzielni produkcyjnych (w liczbie 18 503 osób), w kółkach agrotechnicznych (8184 osoby) i innych¹⁵, nie zmieniło to jednakże całokształtu obrazu działalności BLZCh w tym okresie. W szczególności w terenie, gdzie zmniejszała się aktywność członków BLZCh w socjalistycznym budownictwie, a także słabło życie organizacyjne drużb.¹⁶

Mimo przeciwdziałania Stałego Prezydium BLZCh, sytuacja ta przedłużała się i występowała w terenie dość często przez cały czas do kwietniowego plenum KC BPK (r. 1956) szczególnie tam, gdzie elementy likwidatorskie BLZCh znalazły się wcześniej, jak w okręgach: Wraca, Sliwen, Jamboł i innych. W wielu okręgach w terenie, np. we wsiach okręgu Sliwen, Jamboł, następstwa tej sytuacji były odczuwalne również po kwietniowym plenum, do r. 1959/1960. I tylko zmiany, które nastąpiły w stosunku do BLZCh po plenum położyły kres tej sytuacji.

Podobne zjawiska miały również miejsce — w omawianym okresie — także w Czechosłowacji, z tą różnicą, że partie sojusznicze w tym kraju od początku swego istnienia działały jako kolektywni członkowie Frontu Narodowego i prawie wyłącznie w jego ramach, co wpłynęło — w jakimś stopniu — na ograniczenie ich i tak niezbyt znacznej aktywności. Toteż procesy charakterystyczne dla przemian we Froncie Narodowym Czechosłowacji ilustrują charakter i atmosferę działalności jego organizacji członkowskich, także partii sojuszniczych.

W teoretycznym i praktycznym rozwoju działalności Frontu Narodowego po r. 1948 zarysowało się szereg problemów, które należało przezwyciężyć. Przede wszystkim: niedocenianie funkcji i znaczenia Frontu Narodowego (FN) ze strony niektórych funkcjonariuszy partyjnych, którzy nie rozumieli jego znaczenia w aktywnym przyciąganiu mas członkowskich partii sojuszniczych i mas bezpartyjnych obywateli do działalności politycznej, nierozumienie funkcji masowych, dobrowolnych organizacji w systemie Frontu Narodowego. Należało także przeciwstawić się sprowadzaniu Frontu Narodowego do ram koalicji partii politycznych. Również w Czechosłowacji — podobnie jak to miało miejsce w wymienionych wcześniej państwach socjalistycznych — nie miała część członków partii sojuszniczych dłuższy czas reprezentowała pogląd, według

¹⁵ Por. *Dokłady na instruktory pri PP na BZNS*, deło 5/1953, s. 5.

¹⁶ Por. A s ł a n o w: *op. cit.*, ss. 366—367.

którego dnia politycznej działalności ich partii są jakoby policzone i że perspektywą ich może być li tylko zjednoczenie z partią komunistyczną.

Biorąc pod uwagę pozytywne i negatywne rezultaty działalności Frontu Narodowego po r. 1948 w dziele budownictwa podstaw społeczeństwa socjalistycznego w Czechosłowacji, Komitet Centralny Komunistycznej Partii Czechosłowacji — dążąc do odnowy i zaktywizowania działalności Frontu Narodowego, a w jego ramach także i partii sojuszniczych — podjął 7 III 1957 r., uchwałę o niektórych problemach działalności organów i organizacji Frontu Narodowego.¹⁷ Stała się ona pierwszym kompleksowym dokumentem politycznym traktującym o miejscu, roli i działalności organów i organizacji Frontu Narodowego od r. 1948 (a nawet od r. 1945).

Już na wstępie uchwała akcentowała, że socjalizm jest dziełem szerokich mas pracujących, które pod kierownictwem partii marksistowsko-leninowskiej i w oparciu o sojusz robotniczo-chłopski realizują historyczną przebudowę całego społeczeństwa. Podkreślała też potrzebę jedności wszystkich pracujących w dziele realizacji socjalistycznej rewolucji.¹⁸ Uchwała KC KPCz ustabilizowała polityczną strukturę Frontu Narodowego jako politycznego związku komunistów, członków pozostałych partii politycznych, bezpartyjnych i członków organizacji społecznych.

Inicjatywy partii komunistycznych Polski, Bułgarii i Czechosłowacji podjęte w latach 1956—1957 zapoczątkowały następną fazę rozwoju państwowości socjalistycznej i systemów partyjnych, charakteryzującą się dążeniem do odnowy życia politycznego w oparciu o przywrócenie i pełne stosowanie leninowskich zasad socjalistycznego rozwoju.

Bezpośrednim impulsem tych przemian w Polsce stało się VIII Plenum KC PZPR w październiku 1956 r. Równocześnie z nim obradowało IV Plenum ZSL, które poparło jednogłośnie demokratyzację życia w Polsce oraz zadeklarowało gotowość włączenia się ZSL w realizację wytyczonego przez PZPR programu budownictwa socjalistycznego.¹⁹ Na plenum tym oraz w trakcie kolejnych obrad najwyższych instancji ZSL partia ta zgłosiła propozycje dotyczące na przykład: zmiany ordynacji wyborczej do Sejmu, zwiększenia roli Sejmu i rad narodowych, reorganizacji rządu, reaktywowania społeczno-gospodarczych organizacji chłopskich, sprecyzowania zmian zasad polityki państwa wobec rolnictwa. Po-

¹⁷ Por. *Usnesení UV KSČ o některých otázkách činnosti organu a organizací Národní fronty*, 7 III 1957 [w:] *Od 10 do 11 sjezdu KSČ, Usnesení a dokumenty UV KSČ*, Praha 1958, ss. 491—503.

¹⁸ *Ibid.*, s. 491.

¹⁹ Por. *Uchwałę IV Plenum NK ZSL w sprawie obecnej sytuacji w kraju* [w:] *IV Plenum NK ZSL, Referaty i uchwały*, Warszawa 1956, ss. 57—58.

stulaty te stały się wkrótce przedmiotem dyskusji międzypartyjnej i wiele spośród nich wcielono w życie.²⁰

Deklaracje o zasadach współpracy między PZPR i ZSL z grudnia 1956 r. oraz wytyczne KC PZPR i NK ZSL w sprawie polityki rolnej z r. 1957 określiły rolę tej partii sojuszniczej w życiu politycznym i społeczno-gospodarczym Polski. Przyczyniło się to do wyraźnego wzrostu rangi Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, które uznano za samodzielną partię polityczną, współrządzającą i współodpowiedzialną za losy państwa, w szczególności zaś za treść i realizację polityki rolnej.

Stronnictwo Demokratyczne także podjęło w r. 1956 opracowanie swojego politycznego programu, który na mocy uchwał VI Kongresu SD w styczniu 1958 r. został przyjęty. Nowy program zawierał akceptację i afirmację ustroju socjalistycznego i jego podstawowych zasad.²¹ Sens dorobku ideowego tego okresu obrazowała wysunięta wówczas teza, iż SD może reprezentować swoje własne stanowisko co do tempa, form i metod budowy socjalizmu w Polsce. Sprzyjało to politycznemu dojrzewaniu i ideowemu wzbogacaniu Stronnictwa Demokratycznego, które odnalazło swe miejsce w systemie politycznym i na wiele lat określiło swą rolę w procesie budowy socjalizmu w Polsce.

Przywrócenie stosowania leninowskich zasad w realizowaniu kierowniczej roli partii klasy robotniczej i w stosunkach międzypartyjnych doprowadziło do okrzepnięcia działalności partii sojuszniczych w Polsce na płaszczyźnie wzajemnego uznania i współpracy. System partyjny zaś przybrał kształt rzeczywistego współdziałania trzech samodzielnych partii politycznych. Wynikiem nowej sytuacji był nawrót do tych instytucji życia międzypartyjnego, które kiedyś spełniały doniosłą rolę, a w okresie wypaczeń uległy likwidacji.

Mocnym impulsem twórczego zastosowania i rozwoju w polskich warunkach ogólnych zasad marksizmu-leninizmu, między innymi i w odniesieniu do dalszego kształtowania się systemu partyjnego PRL, stał się dorobek VI Zjazdu PZPR. W czasie jego obrad podkreślono konieczność dalszego umacniania kierowniczej roli PZPR, ale w warunkach istnienia obok niej również dwóch partii sojuszniczych — ZSL i SD — a także w warunkach czynnego udziału we Froncie Jedności Narodu szerokiego aktywu międzypartyjnych.²²

²⁰ Szerzej o tym por. T. Kisielewski, J. Zemke: *Założenia programowe i ewolucja polityczna ZSL, Zarys problematyki*, „Studia Nauk Politycznych” 1978, nr 1 (31), s. 134 i n.

²¹ Por. P. Winczorek: *Myśl polityczna Stronnictwa Demokratycznego w latach 1944—1974*, „Studia Nauk Politycznych” 1976, nr 1 (23), s. 54 i n.

²² Por. E. Gierek: *Zadania partii w dalszym socjalistycznym rozwoju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [w:] *VI Zjazd PZPR 6—11 grudnia 1971 r., Podstawowe materiały i dokumenty*, Warszawa 1972.

Podobne znaczenie, jak październikowe VIII Plenum KC PZPR w Polsce, miało kwietniowe Plenum KC Bułgarskiej Partii Komunistycznej, które obradowało w r. 1956.

Mimo że formalnie kwietniowe Plenum r. 1956 nie sformułowało otwarcie i nie opracowało problemów związanych z Bułgarskim Ludowym Związkiem Chłopskim, to wiele postanowień ostro odrzucających metody kultu Czerwenkova i uwydatniających rolę społecznych organizacji w istocie ujmowało ten problem. Potwierdza to uchwała KC BPK, która została podjęta w r. 1956: *O rezultatach dotychczasowej pracy w dziedzinie likwidacji kultu jednostki i najbliższych zadaniach*. W uchwale tej bardzo konkretnie wskazana została konieczność zwiększenia troski tak o umacnianie jedności między komunistami i ludowcami, jak i o „jak najaktywniejszy udział członków BLZCh w państwowym, politycznym, gospodarczym i kulturalnym życiu.”²³

W swojej specjalnej rezolucji z 24 XI 1956 r. Najwyższa Rada Związku BLZCh wysoko oceniła zmiany w całej partyjnej polityce w związku z XX Zjazdem KPZR i kwietniowym Plenum KC BPK, stwierdzając, że zorganizowani ludowcy niezachwianie i zdecydowanie będą pracować z całą energią o umocnienie pokoju, demokracji i socjalizmu.²⁴

Jeśli chodzi o drużby BLZCh w terenie, to odczuwały one linię kwietniowego Plenum jako pewne „przejaśnienie” czy też „orzeźwienie”.²⁵ I rzeczywiście jeszcze w końcu r. 1956 dało się zauważyć nowe ożywienie i aktywność drużb BLZCh. W r. 1956 powołano do życia 65 drużb obejmujących 1041 członków.²⁶ Stopniowo następowało ożywienie życia organizacyjnego i politycznego wiejskich drużb, tych, które przestały działać. Wznowienie ich działalności spotykało się z zachętą i poparciem organizacji BPK.²⁷

Wreszcie listopadowe Plenum KC BPK z r. 1961, przebiegające pod znakiem wniosków BPK z XXII Zjazdu KPZR, po raz pierwszy otwarcie postawiło przed całą partią i społeczeństwem problem oceny sekciarskich błędów Czerwenkova w stosunku do BLZCh i pilnego ich przezwyciężenia. Dało ono bodziec do określenia roli i rozwoju BLZCh w związku ze stopniowym przechodzeniem do komunizmu.

Kwietniowe Plenum z r. 1956 zapoczątkowało też zwrot w stosunkach BPK—BLZCh; po r. 1956 zaczęto doceniać BLZCh jako partię so-

²³ Por. A s ł a n o w: *op. cit.*, s. 366.

²⁴ „Rabotniczesko Delo” z 28 XI 1956.

²⁵ US na BZNS — tekuszt archiw, prep. nr 54, 2 II—6 II 1961, s. 2.

²⁶ Swedenie za czlenowete na zemedelskite družbi w NRB 1957 g., s. 1.

²⁷ US na BZNS — tekuszt archiw, prep. nr 2, 13 II—6 III 1961, s. 63.

juszniczą, wypracowano też wiele nowych form współdziałania BPK i BLZCh.²⁸

Kwietniowa linia BPK stała się od tamtego czasu obowiązująca w prawidłowej działalności politycznej, kulturalnej i ideologicznej. Linia ta realizowana jest konsekwentnie dotychczas, z uzupełnieniami wynikającymi z przystąpienia do budownictwa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego w Bułgarii.

Nieco odmiennie niż w Polsce i Bułgarii przebiegał proces odnowy życia politycznego w Czechosłowacji. Uchwały KC Komunistycznej Partii Czechosłowacji z r. 1957 nie na długo uzdrowiły sytuację we Froncie Narodowym, skupiającym partie sojuszniże. Stagnacja, brak koncepcji, przejawy oportunistu i formalizmu opanowały — jak się to ocenia w nauce czechosłowackiej²⁹ — działalność Frontu Narodowego po r. 1960. Przejawiało się to w niedocenianiu Frontu Narodowego przez niższe organy partyjne, zwłaszcza w podejmowaniu lokalnych problemów, w przenikaniu do organów FN formalizmu, niewykorzystywaniu możliwości oraz aktywności bezpartyjnych i członków partii sojuszniczych. Niedostatki w pracy Frontu Narodowego wynikały także z faktu, że po r. 1960 nadal nie wypracowano polityczno-organizacyjnej struktury, a także nie sformułowano krótko- ani też długoterminowych zadań dla tej organizacji, co pogłębiało jedynie jej stagnację.

Wprawdzie podejmowano wówczas próby pełniejszego wykorzystania Frontu Narodowego i jego organizacji członkowskich, jednak bez większego powodzenia. Na przykład uchwałą Plenum KC KPCz ze stycznia 1965 r. przeniesiono działalność organizacji społecznych z fabryk i zakładów pracy do miejsc zamieszkania ludzi pracy, spodziewając się z ich strony większej aktywności i zainteresowania działalnością organizacji i partii, których byli członkami. Nie przyniosło to jednak oczekiwanych rezultatów.

Sytuacja taka i nawarstwiająca się niedostatki w życiu politycznym już nie tylko Frontu Narodowego doprowadziły w Czechosłowacji do kryzysu politycznego w r. 1968. Charakteryzował się on — między innymi — występowaniem rewizjonistycznych ataków na Front Narodowy, polegających na ożywionej działalności niekomunistycznych partii politycznych we Froncie Narodowym w duchu polityki sprzed lutego 1948 r. Przejawem tych tendencji było twierdzenie, iż tylko partie polityczne mogą stanowić

²⁸ Por. M. Żmigrodzki: *Współpraca Bułgarskiego Ludowego Związku Chłopskiego z Bułgarską Partią Komunistyczną*, „Wieś Współczesna” 1975, nr 9, ss. 17—24.

²⁹ Na przykład S. Matoušek: *Postavenie národného frontu v politickom systéme Č[eskoj] S[lovenskéj] S[ocialističkéj] R[epubliky]*, *Geneza a súčasny stav*, Bratislava 1975, s. 123.

czynnik rozstrzygający o tworzeniu i realizacji polityki, a nadto wypracowanie przez te partie nowych programów, które przewidywały priorytetową rolę partii politycznych w państwie, specyfikę czechosłowackiej drogi do socjalizmu, pluralistyczny system polityczny jako gwarancję tzw. demokratycznego rozwoju socjalizmu na podstawie tzw. dialogu i konfrontacji własnych stanowisk.³⁰

Dopiero majowe posiedzenie plenarne KC KPCz z r. 1969 po raz pierwszy oceniło krytycznie „[...] pravicowoopportunistyczne i antysocjalistyczne ataki przeciw Frontowi Narodowemu CSRS.”³¹ W czasie obrad plenum dominowała krytyczna ocena zwłaszcza rewizjonistycznej działalności różnych grup w Czechosłowackiej Partii Socjalistycznej, Czechosłowackiej Partii Ludowej oraz niektórych elementów w słowackich partiach Odrodzenia i Wolności. Chodziło głównie o krytyczną ocenę nawrotów do założeń, programów i koncepcji, których wyrazicielami były burżuazyjne partie polityczne w okresie przed lutym 1948 r., a które reprezentowali niektórzy działacze i funkcjonariusze wymienionych partii.

Decydujące znaczenie dla politycznej stabilizacji partii sojuszniczych w Czechosłowacji miała ogólnokrajowa konferencja Frontu Narodowego w styczniu 1971 r., która wyraziła swoje stanowisko w kwestii miejsca niekomunistycznych partii w ramach frontu. Skonstatowano wówczas, że kierownicze organy tych partii pokonały ideowy chaos z r. 1968, zdystansowały się od ludzi, którzy chcieli te partie zepchnąć do antykomunistycznej opozycji. Jednocześnie ogólnokrajowa konferencja oceniła pozytywnie pożyteczną działalność licznych członków partii sojuszniczych, zwłaszcza w radach narodowych, w organizacjach społecznych i gospodarce narodowej. Wypowiedziała się też za dalszą kontynuacją współpracy KPCz z tymi partiami.³²

Okazuje się więc, iż w ciągu ponad trzydziestoletniej działalności partii sojuszniczych w Czechosłowacji nie miały one tak dobrych, jak po r. 1971, warunków do pracy dla socjalistycznego rozwoju kraju. Chociaż, oczywiście, trudności występujące w okresie do r. 1971 nie pozostały bez wpływu na aktywność tych partii, ich liczebność i zakres oddziaływania na społec-

³⁰ Por. *Nástin ideových zásad Československé strany socialistické*, Duben 1968; *Stanovisko Československé strany socialistické k některým československým problémům*, 1968; *Pracovní návrh Programu Československé strany lidové 1968* [w:] *Dokumenty k některým problémům utvoření politického systému v ČSSR v období leden až srpen 1968*, *Ideologické oddělení UV KSČ*, Praha 1968.

³¹ Por. Matoušek: *op. cit.*, s. 202; a także *id.*: *Národní front CSRS*, „Nová Mysl” 1972, nr 6, ss. 842—851; oraz aktualna ocena tamtych wydarzeń — *id.*: *Front Narodowy CSRS*, „Problemy Pokoju i Socjalizmu” 1977, nr 7.

³² Por. *Celostátní konference Národní fronty ČSSR 27 ledna 1971*, Vydalo oddělení tisku a propagandy UV NF ČSSR, Praha 1971, ss. 3—10.

czeństwo. W rezultacie jedynie działalność Czechosłowackiej Partii Socjalistycznej jest bardziej zauważalna w życiu politycznym państwa, natomiast w mniejszym stopniu dotyczy to Czechosłowackiej Partii Ludowej, a zwłaszcza przejawiających niewielką aktywność i wpływy partii sojuszniczych w Słowacji.

Nieco odmienny przebieg — niż w analizowanych dotychczas trzech państwach socjalistycznych — miały procesy kształtowania się i rozwoju partii sojuszniczych w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Współpraca partii komunistycznej z partiami sojuszniczymi rozwijała się w zasadzie prawidłowo mimo zaistniałych w r. 1953 i r. 1956 napięć, których podłoże stanowiły procesy zimnowojenne i wzmożona działalność imperialistycznych ośrodków na zachodzie Europy, wymierzona przede wszystkim w NRD.³³ Państwo to, jego system polityczny i uczestniczące w nim partie sojusznicze stały się wówczas terenem konfrontacji ideologicznej i walki klasowej, w czasie której próbowano — jednak bez powodzenia — osłabić jedność Bloku Demokratycznego i podważyć politykę sojuszków międzypartyjnych prowadzoną przez Socjalistyczną Partię Jedności.

Tak więc po okresie kształtowania się demokratycznego i postępowego charakteru partii sojuszniczych i wyeliminowania z nich członków o nastawieniu zdecydowanie reakcyjnym (do r. 1950) nastąpiła faza (do r. 1956) adaptacji partii sojuszniczych do działalności w warunkach budownictwa podstaw ustroju socjalistycznego. Wtedy to partie sojusznicze podjęły intensywną pracę ideowo-wychowawczą wśród środowisk, z których wywodziła się ich baza społeczna, a także starały się przeciwdziałać wpływom ideologii imperialistycznej.

Prawidłowemu rozwojowi partii sojuszniczych i ich współpracy z partią komunistyczną sprzyjały także i takie wydarzenia, jak ustalenie w r. 1954 nowego klucza podziału mandatów na listach kandydatów do Izby Ludowej, który przewidywał — w związku ze wzrostem roli Narodowo-Demokratycznej Partii Niemiec i Demokratycznej Partii Chłopskiej — przyznanie od tej pory wszystkim partiom sojuszniczym w ramach frakcji partyjnych równej liczby 52 mandatów. W tym też okresie wykształciła się praktyka, w wyniku której każda z partii sojuszniczych Bloku posiadała przynajmniej jednego wicepremiera w Radzie Ministrów.

Po r. 1956 ukształtowała się i wykrystalizowała baza społeczna poszczególnych partii sojuszniczych w NRD oraz zaczęła rozwijać się ich

³³ O czym szerzej por. A. S. Zakalin: *Odnopartijnost' i mnogopartijnost' w sistiemie diktatury proletariata* [w:] *Obszczeje i spieczifczeskoje w diktaturie proletariata*, Moskwa 1967, s. 62 i n.; *Istorija Giermanskoj Diemokraciczskoj Riespubliki 1949—1973, Kratkij oczerk*, Red. koll., Moskwa 1975, s. 224.

działalność na rzecz włączenia sektora nie uspołecznionego w obręb socjalistycznych stosunków społecznych.³⁴

Również obecnie trwa proces wrastania partii sojuszniczych w strukturę polityczną NRD i charakteryzuje się dalszym wzrostem ich udziału w rozstrzyganiu problemów ogólnospołecznych i państwowych już nie tylko w ramach Bloku i Frontu Narodowego, ale także w centralnych i terenowych organach kierownictwa państwowego.

РЕЗЮМЕ

Задачей статьи является попытка периодизации развития союзнических партий в европейских социалистических странах. Оценивая пути и фазы развития союзнических партий, выполняемые ими функции и их реализацию, были выделены 3 следующих периода: а) 1944—1949 гг., 1949—1956 гг., в) после 1956 г. Выделенные фазы развития союзнических партий в социалистических государствах обладают относительно высоким числом общих черт, характерных для формирования большей части этих партий. Они дают нам возможность наблюдать некоторые закономерности их развития. Конечно, существование этих закономерностей вовсе не исключает некоторых различий, характерных только для данной социалистической партийной системы и входящих в ее состав союзнических партий.

1944—1949 гг. — это относительно однородный по содержанию изменений период, характеризующийся процессом формирования некоторого числа политических партий как партий союзнических. Их генезис, проходящий в рамках народных фронтов, сопровождался поляризацией классовых сил, изменениями в его классовом и социальном составе, элиминацией политических сил буржуазии, стоящих в оппозиции по отношению к власти и, наконец, поступательной политической стабилизацией и усилением процессов идейно-политической интеграции внутри партий демократического блока.

Победа над силами оппозиции и консолидация новой, социалистической по своему характеру партийной системы, в странах социализма дала результаты не сразу. Выступающие в 1949—1956 гг. сектантские тенденции ограничили деятельность союзнических партий (в отдельных социалистических странах и в разной степени).

Инициативы коммунистических партий Польши, Болгарии, Чехословакии, предпринятые в 1956 и 1957 гг., положили начало следующей фазе развития социалистической государственности и партийных систем, которая продолжается и в настоящее время и характеризуется стремлением к обновлению партийной жизни на основе восстановления и последовательного применения ленинских принципов социалистического развития.

³⁴ W zasadzie podobnie ocenia rozwój partii sojuszniczych i współpracy międzypartyjnej w Niemieckiej Republice Demokratycznej H. Kozłowski: *Socjalistyczna wielopartyjność w NRD*, Katowice 1971, ss. 16—35, z tym jednak, że wyróżnia on po r. 1956 dwie fazy (do r. 1963 i po r. 1963) w rozwoju systemu partyjnego NRD (por. *op. cit.*, s. 17), mimo że nie występowały wówczas bardziej zasadnicze jakościowe przesłanki uzasadniające tego typu rozróżnienie.

R É S U M É

Dans cet article, on essaie de définir les périodes du développement des partis alliés dans les pays socialistes européens. Considérant les cours et les étapes du développement de ces partis, leurs fonctions et les conditions de leur réalisation, on a distingué trois périodes: a) de 1944 à 1949, b) de 1949 à 1956 et c) après 1956.

Les étapes ainsi définies possèdent relativement, le plus grand nombre des traits communs caractéristiques pour la formation de la plupart des partis alliés. Cela permet donc de voir certaines régularités dans leur développement. Naturellement, le fait qu'il y a ces régularités ne signifie pas le manque de certaines différences dans les pays particuliers, diversités caractéristiques seulement pour un système socialiste donné de parti et observées dans la composition de ses partis alliés.

Les années 1944—1949 forment une période de changements relativement homogène dans son contenu, période dans laquelle a eu lieu un processus de création d'un certain nombre des partis politiques en tant que partis alliés. Leur genèse se passant dans le cadre des fronts nationaux, était accompagnée de la polarisation des forces de classe, des changements dans la composition de classe du front et dans sa base sociale, de l'élimination des forces politiques de la bourgeoisie en opposition au nouveau pouvoir d'Etat, et enfin d'une stabilisation politique progressive et de l'intensité des processus d'intégration idéo-politique au sein des partis des blocs démocratiques.

La victoire sur les forces d'opposition et la consolidation d'un nouveau système de parti dans les pays socialistes n'ont pas immédiatement donné de résultats sous forme d'une pleine mise à profit des possibilités politiques contenues dans ce système. Sous l'influence des tendances sectaires, observées de 1949 à 1956, l'étendue de l'activité des parties alliés a été limitée dans les pays socialistes particuliers, dans un degré d'ailleurs plus ou moins grand.

Seulement les initiatives des partis communistes de Pologne, de Bulgarie, de Tchécoslovaquie et de R.D.A., prises en 1956 et en 1957, ont commencé une nouvelle étape des Etats socialistes et des systèmes de partis, continuées jusqu'à présent, se caractérisant par la tendance au renouvellement de la vie politique à la base de la restitution et de pleine application des principes du développement socialiste, formulés par Lénine.